

Maria-Mercè Marçal i les antologies de poesia (1979-2019): una primera aproximació

Josep Camps Arbós

Universitat Oberta de Catalunya

RESUM: L'estudi analitza la recepció de l'obra de Maria-Mercè Marçal entre 1979 i 2019 a partir d'un gènere concret: les antologies de poesia. Uns anys en què les propostes de la cèlebre poeta d'Ivars d'Urgell van ser objecte de valoracions —i d'interpretacions— notòriament divergents. El comentari dels motius que expliquen la tria dels poemes antologats —i la valoració dels reculls d'on han estat extrets— permet, a més, resseguir el procés de configuració de la imatge de Maria Mercè Marçal al llarg d'un període prou significatiu de la cultura catalana de finals del segle passat i d'inicis del present.

PARAULES CLAU: poesia, antologia, generació dels setanta, recepció, Maria-Mercè Marçal

ABSTRACT: This study analyses the reception of Maria-Mercè Marçal's work between 1979 and 2019 starting at a concrete genre: the poetry anthologies. The famous poet from Ivars d'Urgell was notoriously and disparately appreciated —and interpreted— in those years. The comment of the motivations for that selection of poems —and the valuation of the collections where they have been extracted from— allows, moreover, retracing the configuration process of the image of Maria-Mercè Marçal throughout a significant period in the Catalan culture of the last 20th century and beginning of the 21st century.

KEYWORDS: poetry, anthology, 70s generation, reception, Maria-Mercè Marçal

PREÀMBUL

Es pot afirmar amb seguretat que, en el marc de la cultura catalana, Maria-Mercè Marçal ha estat, amb tota seguretat, el darrer poeta —i també la primera dona— que ha assolit, ni que sigui pòstumament, la categoria de “poeta nacional”, tal com s'havia esdevingut amb Jacint Verdaguer, Joan Maragall,

Josep M. de Sagarra, Salvador Espriu o Miquel Martí i Pol per esmentar alguns noms. En paraules d'Enric Balaguer, “els poetes en qüestió van deixant rastres més enllà de la simple creació literària i assoleixen ser un referent col·lectiu”; no en va “la lluita contra les injustícies, o l'abús de poder, una vida austera, l'esforç per superar entrebancs de tota mena, així com una naturalesa fràgil, o una mort prematura, són rellevants per a la seua entronització” (2012: 145). No hi ha dubte que el nom de Marçal encaixa de manera diàfana amb aquesta definició: hi han ajudat aspectes biogràfics (la condició humil de la família, la lluita desenvolupada contra l'opressió social, el compromís amb els Països Catalans, l'abrandat feminisme, el traspàs als quaranta-cinc anys o les musicacions de poemes a càrrec de famosos cantautors), crítics (la idea d'una poesia intel·ligible, el tractament de temes d'actualitat) o, fins i tot, didàctics (la seva incidència en el món de l'ensenyament primari i secundari). Alguns dels trets que hem esmentat ja els posava de relleu la mateixa Marçal a la cèlebre “Divisa” amb què obria el seu primer recull, *Cau de llunes*: “A l'atzar agraeixo tres dons: haver nascut dona, / de classe baixa i nació oprimida. / I el tèrbol atzur de ser tres voltes rebel” (1977: 13).

Però també hi ha posat el seu gra de sorra en aquest procés de construcció i difusió de la imatge de Marçal com a poeta nacional les antologies de poesia, siguin d'autor (dedicades exclusivament a l'escriptora d'Ivars d'Urgell), o bé generals (que inclouen, a més, altres autors). El propòsit d'aquest treball no és altre que el de resseguir la presència —i l'absència— de Marçal a les tries de poesia realitzades en llengua catalana des de finals dels anys setanta fins al lliurar de la tercera dècada del segle XXI; un període en què la poeta —i la selecció que es va fer de la seva obra poètica— va ser objecte de valoracions —i d'interpretacions— notòriament divergents. I veure'n, en conseqüència, la seva cotització en la borsa de la literatura catalana dels darrers quaranta anys.

No hi ha cap dubte que la figura de Marçal continua

sent ben viva en el món cultural de la tercera dècada del segle XXI: no només pel premi de poesia que porta el seu nom i que, des de 1999, organitza el Consell Comarcal del Pla d'Urgell sinó també per la reedició constant de l'obra literària com, per exemple, la versió definitiva de la poesia completa, *Llengua abolida* (2017), o l'àlbum il·lustrat *Cançó de fer camí* (2019), a partir del poema del mateix títol; per la recopilació de textos esparsos o inèdits com els que conformen el dietari *El senyal de la pèrdua* (2014) o l'aplec assagístic *Contra la inèrcia. Textos polítics (1979-1980)* (2019); o pels interessants estudis sobre la seva poesia capitanejats per Fina Llorca amb *En nom de la Mare. Maria-Mercè Marçal reescriu la passió* (2013) i per Caterina Riba amb *Maria-Mercè Marçal. L'escriptura permeable* (2014) i *Cos endins* (2015). Menció a part mereix la magnífica biografia de Lluïsa Julià, *Maria-Mercè Marçal. Una vida* (2017), que, des de la seva publicació, ha esdevingut una eina del tot imprescindible per aquell que vulgui apropar-se a la intel·lectual ivarsenca. Com assenyala encertadament la seva autora, "el nom de Marçal ha desbordat l'entorn literari i cultural. És una icona tant pel que representa la seva vida, com per la seducció dels seus versos i la capacitat que desprenen de donar nom a l'experiència de la realitat. Marçal convoca lectores i lectors i és ben present entre les noves generacions de poetes. Altres signes de la seva popularitat són els versos estampats en espais públics d'arreu del territori, l'ús de la seva obra a internet i a les xarxes socials" (2017: 8).

LES ANTOLOGIES INICIALS (1979-1981)

El 1976 Maria-Mercè Marçal guanyava el premi Carles Riba de poesia amb el recull *Cau de llunes*. Publicat l'any següent per la prestigiosa Editorial Proa, era, com hem indicat, el seu primer llibre de poemes. A més, des de 1973, havia col·laborat de manera activa en la fundació de la col·lecció i, posteriorment editorial, *Llibres del Mall*, conjuntament altres poetes com Xavier Bru de Sala, Miquel Desclot, Jaume Medina o Ramon Pinyol i Balasch, que llavors era el seu marit. El 1979 veia la llum a *Llibres del Mall* el segon poemari, *Bruixa de dol*. Els dos reculls esmentats —i les elogioses ressenyes que se'n van derivar (vegeu Camps, Pallàs 2011: 159-181)— van fer que Marçal es convertís ràpidament en una de les veus més conegudes de la jove poesia catalana.

La primera presència de Marçal en una antologia

data de 1979: es tracta d'*Escriptors lleidatans contemporanis*, publicada per les Edicions Robrenyo de Mataró. L'encarregat de la tria fou Joan Barceló i Cullerés tot i que, potser perquè era un dels antologats, no hi feia constar el seu nom. La finalitat del llibre era presentar uns textos que poguessin ser utilitzats a l'escola i, per tant, adreçats a un públic adolescent ja que es considerava que "des de pàrvuls fins a les universitats les pàgines «pedagògiques» són seleccionades amb criteri reaccionari (apa, alcem la llebre entre tots!) i amb escassa imaginació" (Barceló 1979: 5); no és sobrer recordar que seria aquest any quan l'ensenyament del català es va incorporar al sistema educatiu. La tria, a més de Barceló i de Marçal, incloïa onze poetes i narradors ponentins més, d'edats ben diverses: Manuel de Pedrolo, Teresa Pàmies, Guillem Viladot, Josep Vallverdú, Anton Sala-Cornadó, Josep Grau i Colell, Jordi Pàmies, Josep Espunyes, Pep Albanell, Carles Reig i Mercè Canela. De cadascun s'incloïa una breu presentació biobibliogràfica (de vegades redactada pels mateixos autors), una poètica i un conjunt de textos. En el cas de l'escriptora ivarsenca, la biografia insistia en un triple vessant: el de professora de llengua i literatura catalanes, el d'escriptora, i el d'activista política que conjuminava el nacionalisme i el feminisme; quant a la poètica, Marçal hi exposava els motius pels quals es dedicava a l'escriptura ("perquè m'estimin"), el seu catalanisme ("Em sento inserida fins al moll de l'os en una nació, en una cultura oprimida de segles"), el models poètics (Llull, March, Brossa, Verdguer, Rosselló-Pòrcel, Salvat-Papasseit, Carner i, especialment, "el mestre J. V. Foix") i, per últim, la identificació "amb l'altra cara de la història: la vida quotidiana sense veu de les fades i les bruixes" (1979: 119-120). Pel que fa a la tria, Barceló incloïa els següents poemes: "Divisa", "A Salvador Seguí", "Drap de la pols..." i "Les xiquetes del meu poble...", de *Cau de llunes*; i "Aigua sobre aigua...", "Foravilers", "Els meus pits són dos ocells engabiats...", "Aquest mirall em diu que soc ben sola...", "Amic i desamic et diré ara...", "Els teus llavis. La fruita. La magrana..." i "Vuit de març", de *Bruixa de dol*.¹

El 1980 es van publicar dues antologies sobre els poetes emergents amb objectius i criteris ben diferents. La primera, *La nova poesia catalana*, de Joaquim Marco i Jaume Pont, responia a l'intent d'analitzar "l'aparició d'un grup de poetes que, en les darreries dels anys seixanta, fan canviar la pretesa marxa unidireccional de la poesia catalana" (1980: 7). Va ser editada a la

¹ El nom de Marçal és absent a *Les mil millors poesies de la llengua catalana*, compilades el 1979 per Lluís Gassó i Carbonell. Una tria on hi ha, tanmateix, companys de generació com Miquel Desclot.

col·lecció “Llibres a l’abast”, d’Edicions 62, on el 1963 s’havia donat a conèixer la mítica *Poesia catalana del segle XX*, de Josep M. Castellet i Joaquim Molas, de la qual podia —o volia— ser la continuadora. D’acord amb la finalitat esmentada, Marco i Pont van efectuar una selecció dels quinze poetes que consideraven més representatius entre 1969 i 1980; amb unes trajectòries estètiques ben diferents, aquests autors tenien en comú el rebuig a l’anomenada “poesia social” o “poesia del realisme crític”, circumscrita a la protesta cívica o política, en voga a la dècada dels seixanta. La tria era ben singular ja que s’iniciava amb un poeta que depassava els quaranta anys com Feliu Formosa (que es justifica per la seva tardana vocació poètica); la resta s’ordenaven cronològicament en funció de l’any de naixença: Marta Pessarrodona, Narcís Comadira, Salvador Oliva, Francesc Parcerisas, Pere Gimferrer, Josep Piera, Ramon Pinyol, Josep Albertí, Joan Navarro, Xavier Bru de Sala, Miquel Desclot, Maria-Mercè Marçal, Miquel de Palol i Marc Granell. De cada autor, se’n presentava una breu anàlisi de la seva obra, una poètica i una tria de textos. Cenyint-nos a Marçal, Marco i Pont en destacaven el vessant neopopularista, la voluntat “d’incorporar els temes i les estructures pròpies del «cançoner» a la seva poesia” (1980: 125). Quant a *Cau de llunes* i *Bruixa de dol* s’enmarcaven, manllivant el títol d’un llibre del poeta anglès William Blake, que “s’estableixen sobre un doble eix que tracta d’assumir dialècticament el «temps de la innocència» i el «temps de l’experiència» de l’autora” (1980: 125); en altres paraules, la il·lusió de la infantesa acaba per deixar pas a la realitat. També els dos crítics van exposar altres aspectes dels dos poemaris: la reivindicació del paper de la dona en una societat masclista, el símbol de la lluna o la influència de Foix, Brossa, Salvat-Papasseit, Martí i Pol i la lírica provençal. Encapçala la tria de poemes unes notes prèvies que inclouen una biografia —la mateixa que es va publicar a *Escriptors lleidatans contemporanis*—, la procedència dels poemes seleccionats i una poètica en què Marçal reproduceix les divises que encapçalen *Cau de llunes* i *Bruixa de dol* i hi posa de relleu la tradició literària en què insereix la seva obra (als autors esmentats a l’antologia de Barceló, hi afegeix els noms de Lorca, Rosalía de Castro, Plath i Arderiu). La proposta de Marco i Pont constava de quatre poemes del primer llibre: “Maledicció amb estrella”, “Drap de la pols...”,

“Company...” i “Cega, cega, estrella...”; i vuit del segon: “Brida”, “Pujaré la tristesa...”, “Amic et citaré al cor...”, “Zodiàc”, “Veus?”, “Sola, ben sola..”, “Els teus llavis, la fruita, la magrana...” i “Cançó de fer camí”.

La segona antologia, *Les darreres tendències de la poesia catalana (1968-1979)*, a càrrec de Vicenç Altaió i Josep M. Sala-Valldaura, “parteix de la lectura de tota la poesia publicada per autors joves, és a dir, per aquells escriptors que són editats per primera vegada posteriorment al 1968” (1980: 11). Malgrat les dates que acompanyen el títol, en una nota s’assenyala que la tria té com a límit cronològic el 1978 tot i que la informació que conté l’epíleg arriba fins a 1979 ja que es fa esment del vessant neopopularista de Marçal i, més en concret, del que conforma *Bruixa de dol*, presentat com un poemari que mostra l’erotisme des d’una perspectiva feminista. En conseqüència, de la poeta ivarsenca es van antologar només dos poemes de *Cau de llunes*, “Divisa” i “Drap de la pols...”, inclosos a l’apartat de “Realisme civil”; un nou realisme que, tanmateix, per a Altaió i Sala-Valladaura no és mimètic respecte al propugnat per Castellet i Molas als anys seixanta en tant que els joves poetes que el practiquen s’allunyen de la paraula col·loquial i directa i “s’esforçaran a aplicar-lo [el realisme] en una sintaxi simple però amb una preocupació fonètica i lèxica essencial” (1980: 60). La recerca d’un llenguatge farcit d’expressions populars i l’ús destacat dels recursos retòrics són dos dels trets que defineixen un corrent que, segons ambdós crítics, té com a principal representant Josep Espunyes.² Com es pot deduir, a diferència de *La nova poesia catalana*, l’objectiu de *Les darreres tendències de la poesia catalana (1968-1979)* no era el de donar a conèixer l’obra d’uns poetes determinats sinó analitzar, detalladament, l’activitat poètica realitzada en el període que fixa el títol.

Tanquem aquest apartat donant notícia de la presència de Marçal a l’antologia *Un segle de poesia catalana*. Publicada per primera vegada el 1968, es tractava d’una compilació iniciada per Jaume Bofill i Ferro i completada per Antoni Comas. L’encàrrec datava de 1947 quan l’editorial Àncora (la futura Destino) va sol·licitar a Bofill una antologia que, amb finalitat d’inventari i exhaustivitat, havia de presentar una disposició cronològica que abastés d’Aribau fins a l’actualitat; cada poeta anava acompanyat, a més, d’una nota introductòria a la seva obra. El nom de

² De fet, Altaió i Sala-Valldaura remarquen diferents tipus de realisme —civil, existencial (ista), narratiu, intensiu i hiperealisme— que, a voltes, es fan difícils de destriar. Com bé assenyala Dolors Oller, “és que cadascun d’aquests [realismes] no pot ser també l’altre? No es pot donar una poesia civil i narrativa o un realisme existencialisme i intensiu?” (1986: 124).

Marçal apareix a la segona edició, de 1981, renovada i ampliada notòriament respecte a la primera, i la nota introductòria i la tria era exclusiva de Comas (Bofill havia mort el 1968). L'estudiós mataroní escrivia la següent nota sobre la poesia de Marçal en què posava èmfasi en el paper que hi disposava la lírica popular; donada la seva brevetat, la reproduïm íntegrament: "Tota la seva poesia és amarada d'una sensibilitat primigènica, amb un accent en el qual sembla que ressonin els ritus ancestrals. És per això mateix, sens dubte, que ha reeixit a escriure exquisides cançons d'encuny tradicional" (1981: 531). La selecció constava dels poemes següents: "Avui t'he cercat, amic, entre foscants...", "Matinet de Sant Joan..." i "Si collies les pomes...", de *Cau de llunes*; i "Perquè avui feia el seu ple...", "Amic, et citaré al cor d'una petxina...", "Els meus pits són dos ocells engabiats...", "Zodiàc", "Cançó de saltar corda" i "Hi ha un àngel sense cel al fons d'aquest mirall...", de *Bruixa de dol*.

LES ANTOLOGIES DE FINALS DEL SEGLE XX (1984-1999)

El 1984 Josep Borrell publicava *Escriptors contemporanis de Ponent. 1859-1980*, una visió panoràmica de la literatura en llengua catalana produïda a les terres lleidatanes des de mitjans del segle XIX en què conjuminava l'assaig i l'antologia de textos. Marçal hi és inclosa en el grup que Borrell qualifica de "la generació dels setanta" que, en el terreny de la poesia, presenta com eix vertebrador l'afirmació d'un "jo" que desitja manifestar-se davant d'una societat que es qüestiona les idees, els valors o les formes heretades de la tradició; els poetes ponentins que conformen aquesta generació, al costat de la poeta d'Ivars, són Josep Espunyes, Jaume Pont, Joan Barceló i Joan Margarit. En la breu presentació de la figura de Marçal, Borrell considera, amb un deix d'ironia, que és l'única poeta de la seva generació que ha fet fortuna, "el cert és que ha estat una de les més mimades per la crítica com si els qui fixen la història literària, ultra els valors intrínsecs de la seva obra, s'hagin volgut guarir en salut davant dels possibles atacs del feminisme" (1984: 214). De la seva producció, en destaca l'evolució que neix d'uns models lligats al cançoner tradicional, visibles a *Cau de llunes*, que cristal·litzarà en una reivindicació feminista, acompanyada d'un exigent treball formal, a *Bruixa de dol*, *Sal oberta* i *Terra de mai*; "de tot plegat, el resultat n'és un vers

clar, intimista, sensual, d'una imatgeria tradicional provinent de la cançó, la corrandà, el romanç, on joc, tendresa, amor, sensibilitat, es combinen des d'uns ulls de dona" (1984: 214). Malgrat els elogis, la tria era breu, amb només dos poemes: "Magdalena...", de *Bruixa de dol*; i "De parar i desparar taula", de *Terra de mai*.³ Dos anys després, el 1986, Marçal, en canvi, va tenir una nodrida representació a *Nou segles de poesia catalana als Països Catalans*, de Celdoni Fonoll, amb set poemes musicats pel mateix antòleg: "Vint bales, foren, vint bales...", "Company, mosseguem la vida!...", i "Matinet de Sant Joan", de *Cau de llunes*; "Brida", de *Bruixa de dol*; "Romanç de la solitud sense sabates", de *Sal oberta*; i "L'ombra de l'altra festa", de *La germana, l'estrangera*.

La resta d'antologies del període en què el nom de Marçal va tenir presència responien a pressupòsits didàctics en tant que s'adreçaven a alumnes —i a professors— d'ensenyament secundari, cosa que en va condicionar, necessàriament, la tria dels textos. Així a *Poetria* (1990), preparada per Albert Planells i Francesc Vernet i destinada a la col·lecció "L'Esparver llegir", el primer dels dos poemes escollits, "Els meus pits són dos ocells engabiats...", servia com a exemple de la poesia de temàtica amorosa mentre que el segon, "Amb totes dues mans...", era inclòs a l'apartat titulat "La dona", amb què s'intentava fer palès les distintes visions que els poetes han tingut del gènere femení (la misogínia, l'òptica burgesa, el feminisme...). El 1991 va veure la llum *L'escriptor de poesia*, una tria elaborada per Jordi Balcells i Albert Roig per a la col·lecció "El Blau Marí", que es complementava amb un repertori sobre mètrica i recursos estilístics. La nòmina, prou extensa, abastava de Miquel Costa i Llobera a Jordi Cornudella; quant a Marçal els antòlegs seleccionaren únicament dos poemes: "La festa de la sal", de *Terra de mai*; i "Solstici", de *La germana, l'estrangera*. Altrament, *Antologia general de la poesia catalana* (1993), de Josep Borrell, publicada a la "Biblioteca didàctica de literatura catalana", incorporava el poema "De parar i desparar taula", de *Terra de mai*, el mateix que ja havia escollit el 1984 a *Escriptors contemporanis de Ponent. 1859-1980*, acompanyat d'unes notes de vocabulari i d'un resum del seu contingut; val a dir que el poema de Marçal, inclòs a l'apartat "Realisme històric i Generació dels setanta", posava el punt i final a la tria. La darrera antologia que comentarem d'aquesta dècada és *Poetes contemporanis de Ponent*, apareguda el 1999 a cura de Mercè Biosca i Maria-Pau Cornadó. Si

³ Val a dir que aquest breu recull s'incorporarà, com a primera part, a *La germana, l'estrangera* a partir de l'edició de *Llengua abolida* (1989), que aplega la poesia completa de Marçal fins a 1988.

bé els seus destinataris eren els professors de literatura catalana, el llibre tenia també la finalitat de donar a conèixer la poesia de les contrades ponentines, que es considerava que era poc valorada més enllà de les terres nadiues. La tria, que s'inicia amb Màrius Torres, aplega divuit poetes amb una trajectòria consolidada (Joan Barceló, Josep Borrell, Rosa Fabregat, Carles Hac Mor, Guillem Viladot, entre d'altres); pel que fa a la selecció de textos, les antologies proposen reproduir els que consideren més significatius (o coneguts) de cada autor. A la breu nota biogràfica que encapçala els poemes de Marçal, es remarcava el seu feminisme ja que "a través dels diferents poemaris, sempre li va ser absolutament necessari contactar amb un cert principi femení que significués força i voluntat, per tal de trobar la seva identitat individual de dona i també la col·lectiva de les dones" (1999: 151). La selecció incloïa: "Drap de la pols...", de *Cau de llunes*; "Perquè avui feia el seu ple...", "Sola, ben sola, em diu aquest mirall..." i "Avui les fades i les bruixes s'estimen", de *Bruixa de dol*; "Divisa" i "Saps? M'agrada el teu cap i m'agrada el teu cul...", de *Sal oberta*; "De parar i desaparar taula" i "Heura, victòria marçal...", de *La germana, l'estrangera*; i "La mort t'ha fet escac i mat sense retop" i "Pare-espavert que em sotges des del cel", de *Desglaç*.

El nom de Marçal va ser, però, absent en d'altres antologies representatives del període. Vegem-ne només una mostra. El 1992 Jordi Llavina va tenir cura de *Les veus de l'experiència*; la selecció, "de la poesia catalana actual", solament incloïa vuit noms: Joan Margarit, Marta Pessarrodona, Narcís Comadira, Francesc Parcerisas, Pere Rovira, Miquel de Palol, Marc Granell i Àlex Susanna. La finalitat de la tria era, de nou, didàctica, "la massa d'estudiants d'ensenyament mitjà i COU que sovint tenen un accés massa parcial i sempre deficitari a la literatura (la culpa: els plans d'estudi)" (1992: 10). Llavina, a la introducció, defineix el concepte de "poesia de l'experiència": els poetes fan "de l'experiència de viure (a partir de moments memorables o no tant, de situacions especials, d'objectes evocadors...) matèria literària; o si es vol, convertir la poesia en un sedàs d'aquesta seqüència de temps i sentiments que és l'experiència humana, per tal d'extreure'n una o altra lliçó moral" (1992: 24); ara bé, malgrat aquesta definició (que encaixa perfectament amb la lírica marçaliana) Llavina, però, no acaba d'explicitar perquè tria uns poetes i en descarta uns altres. El 1993 Xavier Lloveras i Albert Roig

editaren *L'artista de la paraula*, una antologia de poesia catalana del segle XX, amb pretensions renovadores. La tria mostrava deu poetes: Josep Carner, J. V. Foix, Carles Riba, Bartomeu Rosselló-Pòrcel, Joan Vinyoli, Gabriel Ferrater, Vicent Andrés Estellés, Blai Bonet, Miquel Bauçà, Narcís Comadira i Pere Gimferrer. Pel que fa als criteris a l'hora de seleccionar els autors —a l'antologia no hi apareixen Joan Salvat-Papasseit, Pere Quart, Salvador Espriu o Miquel Martí i Pol, per citar només quatre noms— Lloveras i Roig asseveraven que "nosaltres no creiem que hàgim de justificar res. La tria mateixa són les raons mateixes i el discurs de cada antòleg. [...] Simplement: pensem amb Riba que «triar és opinar» i ens aturem aquí" (1993: XI). Finalment, el 1996 es va publicar *Deu poetes d'ara*, una compilació de Dolors Oller com a penúltim volum de "Les Millors Obres de la Literatura Catalana"; els noms escollits van ser Miquel Martí i Pol, Blai Bonet, Feliu Formosa, Joan Margarit, Miquel Bauçà, Marta Pessarrodona, Narcís Comadira, Antoni Marí, Francesc Parcerisas i Pere Gimferrer. Uns poetes nascuts entre 1925 i 1945 (l'any de naixement de Marçal era el 1952); Oller assenyala, tanmateix, que els vuit darrers pertanyen, en sentit ampli, a l'anomenada "generació dels setanta", caracteritzada per "un més gran protagonisme del paradigma lingüístic en les seves operacions poètiques", que "es constitueix com un espai on preguntar-se per una identitat perduda en el remolí de la crisi de valors que, tot i que es posa clarament de manifest al final de la dècada dels seixanta, ve actuant des del nucli destructiu de la Segona Guerra Mundial" (1996: 8). D'acord amb aquests pressupòsits, el nom de Marçal no hagués desentonat entre els poetes que conformen el llibre.

L'ANTOLOGIA DE LLUÏSA JULIÀ

Contraban de llum és l'única antologia dedicada íntegrament a Marçal; va ser publicada a "Clàssics Catalans", una col·lecció d'Edicions Proa que tingué una vida efímera.⁴ L'autora del volum, Lluïsa Julià, a l'estudi introductori, assenyala el principi vertebrador de l'obra marçaliana: "ha mantingut sempre un diàleg explícit amb el país, la llengua i la pròpia identitat" (2001: 5), cosa que explica el seu innegable èxit editorial. Seguidament, Julià revisa en ordre cronològic, llibre a llibre i amb els exemples adients, la producció de Marçal i en singularitza alguns dels trets de la poètica que la travessa i que ens limitarem a apuntar:

⁴ A banda del llibre dedicat a la poeta ivarsenca, la col·lecció només va publicar dos llibres més: *Els primers textos de la llengua catalana*, en edició de Josep Moran i Joan A. Rabella; i *Servitud*, de Joan Puig i Ferrer.

la presència de la cançó, fruit del seu arrelament a lvars d'Urgell, amb la imatge recurrent de la bruixa i l'ús dels recursos estilístics propis d'aquest món popular; la recuperació (i la influència) de poetes catalanes com Maria Antònia Salvà, Clementina Arderiu o Rosa Leveroni; la solidesa formal gràcies a l'exploració de les formes clàssiques (el sonet i la sextina de manera preferent) i del llenguatge; o el posicionament social i ideològic, que entrellaça la consciència feminista, lingüística i nacional.

L'extensa selecció dels poemes —88 textos— que realitza Julià parteix dels criteris següents: “he volgut assenyalar la dimensió ideològica —vital, cultural, lingüística i feminista— que informa i la sustenta [la poesia] en aquest diàleg indestruïble entre vida i literatura. [...] Tots els seus llibres hi són representats en una progressió ascendent a mesura que avança la seva veu; també en relació amb la llargària de cada llibre” (2001: 53). Així el nombre de textos de cada llibre és el següent: *Cau de llunes* (9), *Bruixa de dol* (12), *Sal oberta* (16), *Escarsers* (1), *Terra de mai* (4), *La germana, l'estrangera* (15), *Desglaç* (24) i *Raó del cos* (7). Quant a la tria, s'inclouen els poemes següents: “Divisa”, “Vint bales foren, vint bales...”, “Maledicció amb estrella”, “Clos/Solc...”, “Drap de la pols...”, “Companys, mosseguem la vida!...”, “Corrandes de lluna”, “Matinet de Sant Joan...” i “Cega, cega estrella...”, de *Cau de llunes*; “Divisa”, “Aigua sobre aigua...”, “Brida”, “La mort crema el darrer rostoll...”, “De primer van foradar-me les orelles...”, “Pujaré la tristesa dalt les golfes...”, “Amic, et citaré al cor d'una petxina...”, “Aquest mirall em diu que soc ben sola...”, “Sola, ben sola, em diu aquest mirall...”, “M'ets present com un déu, com un diable...”, “Avui, sabeu? les fades i les bruixes s'estimen...” i “Cançó de fer camí”, de *Bruixa de dol*; “Divisa”, “Guaita! Tenim les mans de la mateixa mida!...”, “Mai no he cercat de dreçar-li la cabana...”, “Sense remei, ja ho sé, sense solta ni volta...”, “Escanyaré la bèstia que em mossega a l'arrel...”, “Arbequines de l'amor”, “Romanç de la solitud sense sabates”, “El sis de març de mil nou-cents vuitanta...”, “Quina duna el meu ventre, vedruna de la mar!...”, “Averany”, “Heura que m'envaeixes el ventre i la follia...”, “T'estimo perquè sí. Perquè el cos m'ho demana...”, “Decapitació-80”, “Mai cap amant no ha gosat arribar...” i “¿Hi ha arcàngels que davallin ben al fons de la mar...”, de *Sal oberta*; “Triar”, d'*Escarsers*; “Sextina-mirall”, “De parar i desparar taula”, “L'ombra de l'altra festa” i “La carn sense paraules...”, de *Terra de mai*; “Com si un tauró m'arranqués una mà...”, “Heura, victòria marçal, germana...”, “¿Quin sol desdentegat...”, “Cadell enjogassat, manyac i esquerp...”, “Tan petita i ja saps com és d'alta...”,

“Qui em dicta les paraules quan et parlo?...”, “Mar que m'escups, un cop m'has seduït...”, “M'he mirat al mirall i t'he vist a tu...”, “He canviat set cops de pell com una serp...”, “Hydra”, “Aquests versos són ja...”, “Llenço el teu nom als peixos...”, “Eva”, “D'Artemis a Diana” i “És perquè et sé germana que puc dir-te estrangera...”, de *La germana, l'estrangera*; “La mort t'ha fet escac i mat sense retop...”, “Jo que he escanyat la filla...”, “Pare-esparver que em sotges des del cel...”, “Aquella part de mi que adorava un feixista...”, “Tinc dins el cap un cap d'home...”, “Com un nen tot petit en els meus braços...”, “No vull restar on els meus dolors foren...”, “De vegades el glaç crema la sang...”, “S'estalonen l'infern i el paradís...”, “Com l'assassí que torna al lloc del crim...”, “Fina amor, joc extrem, or subtil...”, “Àvidament ressegueixo amb la llengua...”, “I en tu trio la meva desmesura...”, “I triomfo en la teva desmesura...”, “Construir, sang a sang, aquest amor...”, “Tèrbolament t'estimo. Tot el pòsit...”, “T'estimo quan et sé nua com una nena...”, “Jo soc l'altra. Tu ets jo mateixa...”, “El meu amor sense casa...”, “No escanyis la petita que viu, rebel, en mi...”, “Per als vençuts l'amor és un pa amarg...”, “Si perd l'amor fins el seu nom...”, “Per tu retorno d'un exili vell...” i “Aquest amor, difícil...”, de *Desglaç*; i “La dona de Lot”, “Furgant per les llivanyes i juntures...”, “Per cada gest...”, “Res no et serà pres: vindrà tan sols...”, “Morir: potser només...”, “Covava l'ou de la mort blanca...” i “Cos meu, què em dius?...”, de *Raó del cos*.

LES ANTOLOGIES DEL NOU MIL·LENNI

Tot i el seu traspàs el juliol de 1998, la presència de Marçal va continuar sent ben viva a les antologies de poesia del segle XXI. Obria el foc, el 2004, el tercer volum —dividit en dues parts— de *Antologia de poetes catalans. Un mil·lenni de literatura*. Giuseppe E. Sansone, el curador i antòleg, va seleccionar setze poemes de Marçal: “Cançons de paper fi...” i “Pluja al tardí...”, de *Cau de llunes*; “Com peix sense bicicleta...”, “Els meus pits són dos ocells engabiats...”, “Sola, ben sola, em diu aquest mirall...” i “Els teus llavis. La fruita. La magrana...”, de *Bruixa de dol*; “Ens besem a ple bosc, en clariana fosca...”, “Saps? M'agrada el teu cap i m'agrada el teu cul...” i “L'amor és l'assassí de la meva ombra...”, de *Sal oberta*; “La festa de la sal”, “L'engruna de la festa”, “Soc de dia l'obrera...” i “Hydra”, de *La germana, l'estrangera*; i “Soc sols absència...”, “La mort t'ha fet els peus de glaç...” i “Jo soc l'altra. Tu ets jo mateixa...”, de *Desglaç*. Val a dir que la tria ja estava tancada el 1995, cosa que explica l'absència del recull pòstum *Raó del cos*. En el pròleg (2004: 9-14), el crític

italià afirma que va plantejar la tria com una revisió —i actualització— de l'*Antologia General de la Poesia Catalana*, de 1936, duta a terme Martí de Riquer, Josep Maria Miquel i Vergés i Joan Teixidor. L'estudi, més que un repàs a la trajectòria de la lírica catalana del segle passat i als seus autors, explora el concepte d'antologia i els criteris per a seleccionar els poemes (el gust personal però també la tradició). Sansone afirma, a més, que ha procurat "oferir una visió de conjunt de l'evolució general de la poesia catalana, tenint en compte el rerefons aglutinador que en relliga no tan sols les diverses àrees d'expressió, sinó també aquesta amb la de la resta d'Europa i d'enllà dels seus confins". Cal remarcar, però, que no hi ha cap davantal explicatiu sobre els autors seleccionats, cosa que impedeix conèixer la seva opinió sobre Marçal. L'any següent, el 2005, es va publicar *Antologia de la poesia catalana*, que responia a la tria de cinquanta poemes efectuada pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya amb la pretensió d'esdevenir un cànon per als alumnes de Batxillerat; l'únic poema de Marçal seleccionat fou "Brida" de *Bruixa de dol*. Les successives revisions d'aquesta selecció no van desestimar el text escollit de la poeta.

De 2012 és *Paraula encesa*, una "Antologia de la poesia catalana dels últims cent anys", a càrrec de Pere Ballart i Jordi Julià, i que prenia com a coordenades les dates de 1911, l'any de la mort de Maragall, "el primer poeta indiscutiblement modern que ha tingut Catalunya", i de 2011; els darrers poetes antologats són els nascuts el 1959, data del traspàs de Carles Riba. Sobre Marçal, a l'interessant davantal introductor (2012: 414), els crítics ressalten que "haurà estat la poeta catalana més llegida i valorada del segle XX i amb una sola novel·la (*La passió segons Renée Vivien*, 1994) també una narradora d'obligada referència". També s'hi repassen breument les característiques de l'obra poètica que, segons Ballart i Julià, gira al voltant "d'una combativa afirmació d'identitat: inicialment s'inscriu en una tendència neopopularista, que la porta al conreu de la cançó i a l'assimilació de símbols rondallístics amb gran perícia formal, que evolucionarà cap a noves experiències de la dona com són el desig, la gestació, la maternitat o de la malaltia". Tres poemes de caire molt diferent són els escollits: la lírica neopopularista amb "Cançó de la pluja", de *Bruixa de dol*; la "profunda renovació de l'erotisme en clau lèsbica o perversa" a "T'estimo quan et sé nua com una nena...", de *Desglaç*; i les reflexions de gènere sobre l'alteritat a "Jo soc l'altra", també del mateix recull. Marçal també va ser present el 2013 a *El Pla d'Urgell: memòria i paisatge*; es tractava d'un llibre, a cura de Josep Camps i Francesc Foguet i amb fotografies de Marta Benavides,

que antologava la producció escrita —no únicament la literària— sobre la comarca des de finals del segle XIX, amb la transformació que experimenta gràcies al Canal d'Urgell, fins a l'actualitat; cent textos sobre el paisatge "que fan visible l'encís de l'aparent atonia d'un paisatge —en el sentit físic i humà—" (2013: 9). Els poemes seleccionats de Marçal, lligats estretament a l'imaginari pladurgellenc, van ser "Les xiquetes del meu poble", de *Cau de llunes*; "Foravilers", de *Bruixa de dol*; i "Efímera com totes, una casa" i "Per tu retorno d'un exili vell", de *Desglaç*.

Mig segle de poesia catalana. Del maig del 68 al 2018 fou una nova tria realitzada per Vicenç Altaió i Josep M. Sala-Valldaura. Per als antòlegs, Marçal forma part de "La generació dels setanta", també coneguda com la de "la revolta", que s'inicia amb Carles Santos i finalitza amb Andreu Vidal: es tracta d'autors que comencen a publicar el 1968, "nascuts a la postguerra, entre 1940 i 1958, formats en una llengua imposada, sota la castellanitat i la creu, i participen durant el franquisme tardà en els grans canvis de costums propiciats per una intel·lectualitat de «nova esquerra», a la parisenca, i pop, a la londinenca; revalidaran la tradició literària pròpia, alhora que el llevat de l'avantguarda" (2018: 22). L'antologia, mancada d'un comentari específic a autors i obres, es redueix a un sol poema per autor (n'hi ha 231!); "és, doncs, una mostra perquè brinda un panorama estètic complet, sense partidismes, com una antologia, perquè s'hi fa la tria d'un poema de cada autor, a ras, sense distingir les moltes i diverses evolucions i orientacions que cada poeta pot oferir" (2018: 27). El poema escollit de Marçal fou "Solstici", de *Terra de mai*.

La darrera antologia que serà objecte del nostre comentari és *Poetes de Ponent*, que abasta, com reflecteix el subtítol, "de la Renaixença als nostres dies"; un intent de cartografiar la modernitat poètica en llengua catalana a les terres de Lleida. Publicada el 2019, en són curadors Jaume Pont i Jordi Pàmies, que acompanyen cada autor referenciat amb una breu nota biogràfica i una bibliografia. De Marçal, afirmen que "la reivindicació com a dona i mare des de la causa feminista i lèsbica, la militància política (catalanista, nacionalista i d'esquerres) i la seva passió literària conformen els tres eixos cabdals de la seva vida" (2019: 475). Ara bé, Pont i Pàmies no fan únicament referència a l'obra poètica de Marçal sinó que també donen notícia de la novel·la *La passió segons Renée Vivien*, de les nombroses musicacions de la seva poesia (Maria del Mar Bonet, Marina Rossell, Ramon Muntaner...) i de la seva tasca com a traductora (Marguerite Yourcenar, Leonor Fini i Colette). La tria marçaliana és prou extensa: "Divisa"

i “Les xiquetes del meu poble...”, de *Cau de llunes*; “Brida” i “Avui les fades i les bruixes s’estimen...”, de *Bruixa de dol*; “Escanyaré la bèstia que em mossega l’arrel...” i “Cançó de passar bugada”, de *Sal oberta*; “Sextina-mirall”, de *Terra de mai*; “Heura...”, de *La germana, l’estrangera*; “Com l’assassí que torna al lloc del crim...”, “Tèrbolament t’estimo. Tot el pòsit...”, “Jo soc l’altra. Tu ets jo mateixa...”, “Parla’m encara. I més...”, i “Per tu retorno d’un exili vell...”, de *Desglac*; i “Furgant les llivanyes i juntures...”, i “Morir: potser només...”, de *Raó del cos*.

CLOENDA

Els pròlegs que complementen les antologies que hem analitzat permeten comprovar com es creen i es consoliden una sèrie d’estereotips que fixen els perfils literaris de Maria-Mercè Marçal. Hi ha ajudat, sens dubte, el fet que nombroses antologies de les quals forma part la poeta han estat elaborades amb criteris didàctics i, per tant, han buscat volgutament un públic adolescent per a qui Marçal hauria de ser el model d’una poesia intel·ligible i, alhora, moderna. Un fet que, sens dubte, ha condicionat les tries i que s’observa a la següent llista que indexa els poemes més reproduïts entre 1979 i 2019: “Divisa”, “Drap de la pols...”, i “Les xiquetes del meu poble...” de *Cau de llunes*; “Els meus pits són dos ocells engabiats...”, “Els teus llavis, la fruita, la magrana...”, “Brida” i “Avui les fades i les bruixes s’estimen”, de *Bruixa de dol*; “Sextina-mirall”, de *Sal oberta*; “De parar i desapar taula” i “La festa de la sal”, de *Terra de mai*; “Heura, victòria marçal...”, de *La germana, l’estrangera*; “La mort t’ha fet escac i mat sense retop...”, “Jo soc l’altra, tu ets jo mateixa...”, “Pare-esparver que em sotges des del cel...” i “Per tu retorno d’un exili vell...” de *Desglac*; i “Furgant per les llivanyes i les juntures...” i “Morir: potser només...”, de *Raó del cos*. Un aplec de textos que dibuixen una imatge polièdrica de la poeta d’lvars —popular, feminista, nacionalista o combativa són alguns dels adjectius que han aplicat, a Marçal i la seva obra, els diversos antòlegs— i que ja han esdevingut indispensables per a qualsevol selecció que se li vulgui dedicar.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALTAIÓ, V., SALA-VALLDAURA, J. M. (1980). *Les darreres tendències de la poesia catalana*. Barcelona, Laia.
— (2018). *Mig segle de poesia catalana. Del maig del 68 al 2018*. Barcelona, Proa.
BALAGUER, E. (2012). El “poeta nacional” com

a tòtem. A Magí Sunyer i Montserrat Corretger (ed.), *Mitologia, simbologia i literatura*. Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 145-165.

BALLART, P., JULIÀ, J. (2012). *Paraula encesa*. Barcelona, Viena.

BIOSCA, M., CORNADÓ, M. P. (1999). *Poetes contemporanis de Ponent*. Lleida, Institut d’Estudis Ilerdencs / Pagès editors.

BOFILL I FERRO, J., COMAS, A. (1981). *Un segle de poesia catalana*. Barcelona, Destino.

BORRELL, J. (1984). *Escriptors contemporanis de Ponent. 1859-1980*. Lleida, Publicacions de l’Ajuntament de Lleida.

CAMPS, J., PALLÀS, M. T. (2011). Materials per a l’estudi de la trajectòria literària de Maria Mercè Marçal. *Mascançà. Revista d’estudis del Pla d’Urgell*, 2, 159-181.

CAMPS, J., FOGUET, F. (2013). *El Pla d’Urgell: memòria i paisatge*. Juneda, Fonoll.

JULIÀ, L. (2001). Introducció. A Maria-Mercè Marçal, *Contraban de llum*. Barcelona, 5-69.

— (2017). *Maria-Mercè Marçal. Una vida*. Barcelona, Galàxia Gutenberg.

LLAVINA, J. (1992). *Les veus de l’experiència*. Barcelona, Columna.

LLOVERAS, X., ROIG, A. (1993). *L’artista de la paraula*. Barcelona, Proa.

MARÇAL, M. M. (1977). *Cau de llunes*. Barcelona, Proa.

OLLER, D. (1986). Discurs sobre el mètode. A *La construcció del sentit*. Barcelona, Empúries, 108-128.

— (1996). *Deu poetes d’ara*. Barcelona, Edicions 62.

PONT, J., PÀMIES, J. (2019). *Poetes de Ponent*. Lleida, Institut d’Estudis Ilerdencs / Pagès editors.

SANSONE, G. E. (2004). *Antologia de poetes catalans. Un mil·lenni de literatura. De Maragall als nostres dies*. volums III i IV. Barcelona, Galàxia Gutenberg / Cercle de Lectors.